

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԱՄԻՐՉԱՆՅԱՆ

Լ.ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, ԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆԵՐ, ՆՈՐ ԵՎ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (Մ.Թ.Ա. IV ՀԱԶԱՐԱՄՅԱԿԻՑ ՄԻՆՉԵՎ XXI Դ.), ՀՀ ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏ., ԵՐԵՎԱՆ, 2025, 335 էջ:

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v1i72.244

Բուհերի հայագիտական դասընթացների համակարգում կարևորվում է «Լեզվաբանության հիմունքներ առարկան», որն էական նշանակություն ունի ոչ միայն հայագիտության, այլև լեզվաբանության հայ և համաշխարհային ավանդույթները յուրացնելու առումով:

Արդի ժամանակներում լեզվաբանական նոր ուղղությունների ի հայտ գալով՝ անհրաժեշտություն է առաջանում ի մի բերել և նորովի մեկնաբանել նաև լեզվաբանական ավանդույթները ու նոր և նորագույն լեզվաբանական ուղղությունները:

Այդ առումով նշանակալից է լեզվաբան, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լ.Խաչատրյանի հեղինակությամբ հետմահու հրատարակված «Լեզվաբանական ավանդույթներ, նոր և նորագույն ուղղություններ (Մ.թ.ա. IV հազարամյակից մինչև XXIդ.)» աշխատություն-ձեռնարկը, որը գրված է արդի կրթական համակարգի չափորոշիչներին համապատասխան՝ հին և նոր լեզվաբանական ուղղությունների պատմության լեզվական առանձնահատկությունների հստակ տարբերակմամբ, ինչպես նաև տեսական նյութի համաժամանակյա և տարժամանակյա քննությամբ:

Սույն աշխատության առաջին մասում «Լեզվաբանական ավանդույթներ (Մ.թ.ա. IV հազարամյակից մինչև XX դ.), հին եգիպտական, հունական, արաբական, ալեքսանդրյան դպրոցի, չինական, ասորական լեզվաբանական ավանդույթների կողքին հայ

լեզվաբանության պատմության մեջ առաջին անգամ պրոֆ Լ. Խաչատրյանը զետեղել է հայ լեզվաբանական ավանդույթները՝ սկսած Դ.Թրակացու «Քերականական արվեստ» աշխատության հայ մեկնիչների, ինչպես նաև Մխիթարյան միաբանների քերականական և բառարանագրական աշխատանքների հակիրճ մեկնաբանությամբ:

Ի տարբերություն նախորդ լեզվաբանների՝ ակադեմիկոսներ Գ. Ջահուկյանի, Է. Աղայանի՝ համաշխարհային և հայ լեզվաբանական ուղղությունների և դպրոցների վերաբերյալ աշխատությունների՝ հեղինակը աշխատության սույն բաժնում ընդգրկել է նաև ճապոնական և իրանյան լեզվաբանական ավանդույթների նկարագիրը՝ քերականական և բառարանագրական աշխատությունների մեկնաբանմամբ: Աշխատության սույն մասում ներկայացված են նաև միջնադարյան եվրոպական, համընդհանուր քերականությունների, պատմահամեմատական, երիտքերականների, բնագիտական, հոգեբանական, կառուցվածքային լեզվաբանական դպրոցների ավանդույթները: Ներկայացված են նաև լոնդոնյան, օքսֆորդյան, պետերբուրգյան, նորհումբոլդականության և այլգեղագիտական իդեալիզմի, գործառնական լեզվաբանական դպրոցների ավանդույթները՝ իրենց ներկայացուցիչներով, տեսական դրույթներով, լեզվաբանական գիտակարգերով, դրանց հետագա զարգացումներով, առաջին անգամ են ներկայացվում հայ լեզվաբանության պատմության ոլորտում:

Սույն աշխատության երկրորդ մասում առանձին-առանձին ներկայացվում են քսաներորդ դարի երկրորդ կեսի լեզվաբանական ժամանակակից ուղղությունները, երբ լեզվաբանությունը լեզվական համակարգի կառուցվածքային նկարագրություններից անցավ լեզվի միավորների գործառույթների ուսումնասիրության ոլորտ: Պրոֆ. Լ.Խաչատրյանը ամենայն մանրամասնությամբ ներկայացրել է լեզվաբանական ժամանակակից ուղղությունները՝ հաղորդակցական, ճանաչողական, համակարգչային, կիրառական, տեքստի, կորպուսային լեզվաբանությանը, լեզվաքաղաքագիտությանը, լեզվամշակութաբանությանը, լեզվաքաղաքագիտությանը՝ մեկ առ մեկ նորովի մեկնաբանելով նրանց ձևավորման ժամանակաշրջանը և տեղը, հիմնական հասկացությունները, գիտակարգերն ու հիմնախնդիրները, հրատարակված աշխատությունները, բառարանները, ուսուցման մեթոդները:

Հեղինակը համակարգված ներկայացնում է քսաներորդ դարի 60-ական թվականներին ձևավորված համակարգչային լեզվաբանությունը, որը զբաղվում է լեզվաբանության ոլորտում համակարգչային գործիքների կիրառման և նրան առնչվող գիտակարգերի հարցերով: Սույն ձեռնարկում ի մի են բերված ժամանակակից լեզվաբանական ուղղությունների տերմինաբանությունը, որն առավել դյուրին կդարձնի դրանց ընկալումը սովորողների կողմից: Մասնավորապես ներկայացնենք համակարգչային լեզվաբանության հիմնական հասկացությունները՝ ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաներ, լեզվաբանական տեղեկույթ, ալգորիթմ, կիրառական ծրագիր, ծրագրավորման լեզու, մեքենական թարգմանություն, լեզուների հեռավար ուսուցում, համակարգչային լեզվաբանության մեթոդներ և այլն:

Լ.Խաչատրյանը ժամանակակից համակարգչային լեզվաբանության ներսում առանձնացնում է որոշակի ուղղություններ, ինչպես՝ մեքենական թարգմանություն, համակարգչային բառարանագրություն, հաղորդակցման կադապարավորում, տեքստի ներկայացման հիպերտեքստային տեխնոլոգիաներ և այլն: Համակարգչային լեզվաբանության հիմնախնդիրներից՝ բառարանագրությունից և կադապարավորումից հետո կարևոր է համարում հեռավար ուսուցումը, որով կարելի է յուրացնել ցանկացած առարկա, օտար լեզուներ:

Վերջին ժամանակներս, ինչպես ընդգծում է պրոֆ. Լ.Խաչատրյանը, ձևավորվել է մի նոր լեզվաբանական իրողություն՝ հիպեր տեքստ, որի առաջացումը հնարավոր եղավ բարձր տեխնոլոգիաների ներդրման և ինտերնետ ցանցի տարածման հետևանքով: Դա տեքստային տեղեկության պահպանման և ներկայացման յուրահատուկ ձև է, որ միավորում է բազմաթիվ տեքստեր մեկ ամբողջության մեջ, որի հետևանքով ձևավորվում են ոչ գծային տեսակի տեքստեր, որ հնարավոր է ընթերցել ցանկացած կարգով:

Աշխատության երրորդ մասում՝ «Նորագույն լեզվաբանական միջգիտական ուղղություններ», ևս շատ ընդարձակ ներկայացվում են լեզվաբանության և այլ գիտությունների միջակայքում գտնվող միջգիտակարգային ուղղությունները՝ մաթեմատիկական լեզվաբանությունը, հոգելեզվաբանությունը, նյարդալեզվաբանությունը, լեզվաաշխարհագրությունը, լեզվաազգագրությունը,

լեզվավիճակագրությունը, էկոլեզվաբանությունը, լեզվաքարտեզագրությունը, լեզվաապագայագիտությունը, լեզվաերկրագիտությունը: Այս ուղղությունները ևս հայ լեզվաբանական գրականության ոլորտում առաջին անգամ են հեղինակի կողմից հանգամանորեն ներկայացվում և արժևորվում՝ իրենց հիմնախնդիրներով, զարգացման հեռանկարներով:

Ըստ պրոֆ. Լ. Խաչատրյանի՝ մաթեմատիկական լեզվաբանությունը զարգացման մեծ հեռանկար ունի՝ կապված բարձր տեխնոլոգիաների աննախադեպ առաջընթացի հետ: Մաթեմատիկական լեզվաբանությունը ներառում է լեզվի ձևային մաթեմատիկական նկարագրությունը, լեզվի վիճակագրական տեսությունը, մշակում է լեզուն ԷՀՄ համակարգ ներառելու և լեզվական կառուցվածքը ձևայնացնելու սկզբունքներն ու մեթոդները: Ներկայացվում են մաթեմատիկական լեզվաբանության խնդիրները. Մաթեմատիկայի /ինֆորմատիկայի/ տարբեր մեթոդների կիրառումը լեզվաբանական խնդիրները լուծելու համար, տեքստի ավտոմատ թարգմանություն, ԷՀՄ-ի միջոցով տեքստերի ավտոմատ համակարգով վերամշակում, համաբարբառների կազմում /հակադարձ, հաճախականության բառարաններ, հանգաբառարաններ/:

Նորագույն միջգիտակարգային ուղղություններից է նյարդալեզվաբանությունը, որն ուումնասիրում է լեզվական կառուցվածքի և խոսքի հարաբերակցությունն ուղեղի ենթագիտակցական գործունեության հետ: Նաև լեզվաբաններն ուսումնասիրում են, թե ինչպես է ուղեղն ընկալում և արտադրում խոսքը, լեզվական խանգարումները, երկլեզվությունը, զարգացման և ծերացման ասպեկտները, համակարգչային մոդելները:

1970 թվականին ստեղծվել է նյարդալեզվաբանական ծրագրավորումը /NLP/,

Որը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ կապ կա նյարդաբանական գործընթացների /նեյրո/, լեզվի /լեզվաբանական/ և մարդու վարքային օրինաչափությունների միջև, որ հաստատվել է փորձի միջոցով/ծրագրավորում/:

Վերոհիշյալ ուղղություններից հետքրքրական է նաև լեզվաաշխարհագրությունը, որը զբաղվում է լեզուների, լեզվական մի խմբի /լեզվաճյուղի/ կամ լեզվական մասնակի իրողությունների՝ իզոգլոսների /գուգաբանության/ տարածքային բաշխվածության հարցերի քննությամբ:

Ըստ սույն աշխատության հեղինակի՝ լեզվաաշխարհագրության հիմնական ասպեկտները ներառում են բարբառների բազմազանությունը, էթնոլեզվաբանությունը, որն ուսումնասիրում է ժողովուրդների լեզվի և մշակույթի փոխհարաբերությունները: Լեզվաաշխարհագրությունը օգնում է հասկանալ, թե ինչպես են լեզվական համակարգերը հարմարվում աշխարհագրական տարբեր պայմաններին, ինչպես են ձևավորվում լեզվական համայնքները: Ինչպես հայտնի է, լեզվաբանական աշխարհագրությունը ձևավորվել է XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին՝ գերմաներենի և ֆրանսերենի բարբառագիտական ատլասների ստեղծման հետ: Ռուսական կայսրությունում բարբառագիտական հետազոտությունները կատարվել են XIX դարի II կեսից /Ա.Սոբոլևսկի, Բ.Սրեզնևսկի, Ք.Պատկանյան/: Հատկանշական է, որ պրոֆ. Լ.Խաչատրյանը լեզվաաշխարհագրության նվաճումների շարքում ընդգրկում է նաև հայ լեզվաբանների՝ հայ բարբառագիտության պատմության մեջ Հր. Աճառյանից հետո բարբառագիտական քարտեզագրման փորձերը, որ կատարել են:

Սույն մենագրությունն արժևորվում է նրանով, որ պրոֆ. Լ. Խաչատրյանը համապարփակ ձևով մեկ աշխատության մեջ ընդգրկել է համաաշխարհային և հայ լեզվաբանական մտքի պատմությունը՝ հին, ժամանակակից, նորագույն լեզվաբանական ուղղությունները՝ իրենց ձևավորման ժամանակաշրջաններով, հեղինակներով, հիմնախնդիրներով, մեթոդներով, զարգացման հեռանկարներով: Այն լրացնում է ակադեմիկոսներ Գ.Ջահուկյանի և Է.Աղայանի ընդհանուր և հայ լեզվաբանության պատմության վերաբերյալ աշխատությունները, որոնք ընդգրկում են լեզվաբանական ուղղությունների ընդհանուր նկարագիրը՝ ներառյալ 20-րդ դարի կեսերը:

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Խաչատրյանի վերոհիշյալ ձեռնարկում արծարծված թեմաները, հարցերը մեկնաբանված են նոր մոտեցումներով, լեզվաբանական արդի նվաճումների զուգակցմամբ, որ պայմանավորված է լեզվաբանի գիտահետազոտական լայն ընդգրկումներով և կատարած հայերենագիտական, լեզվաբանական ուսումնասիրություններով:

Պրոֆ. Լ.Խաչատրյանի սույն մենագրությունը սպասված և բարձրարժեք ուսումնասիրություն է՝ նախատեսված ոչ միայն հումանիտար ֆակուլտետների

ուսանողների, ուսուցիչների, դասախոսների, այլև հայագիտության և լեզվաբանության պատմության հարցերով զբաղվող լայն շրջանակների համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Աղայան Է. (1958)**, Հայ լեզվաբանության պատմություն, հ. 1, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ.:
2. **Աղայան Է. (1962)**, Հայ լեզվաբանության պատմություն, հ. 2, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ.:
3. **Բաղրամյան Ռ. (1960)**, Դերսիմի բարբառային քարտեզը, Երևան, ԳԱԱ հրատ.:
4. **Դավթյան Կ. (1966)**, Լեռնային Ղարաբաղի բարբառային քարտեզը, Երևան, ԳԱԱ հրատ.:
5. **Ավետիսեան Գ., Սիրմելեան Խ., Ալգերեան Մ. (1836-1837)**, Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, Տպարան ի Սրբոյն Ղազարու:
6. **Ջահուկյան Գ. (1960)**, Լեզվաբանության պատմություն, հ. 1, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
7. **Ջահուկյան Գ. (1962)**, Լեզվաբանության պատմություն հ. 2, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:

REFERENCES

1. **Aghayan E. (1958)**, Hay lezvabanowt'yan patmowt'yown /History of Armenian Linguistics/, vol. 1, Yerevan, Yerevan University Press.
2. **Aghayan E. (1962)**, Hay lezvabanowt'yan patmowt'yown /History of Armenian Linguistics/, vol. 2, Yerevan, Yerevan University Press.
3. **Baghramyan R. (1960)**, Dersimi barbar'ayin qartezy' /Dialect Map of Dersim/, Yerevan, NAS Press.
4. **Davtyan K. (1966)**, Ler'nayin Gharabaghi barbar'ayin qartezy' /Dialect Map of Nagorno-Karabakh/, Yerevan, NAS Press.
5. **Avetikyan G., Surmelyan Kh., Augeryan M. (1836-1837)**, Nor bar'girq haykazean lezowi /New Dictionary of the Haykazian Language/, Venice, Holy Ghazar Press.
6. **Jahukyan G. (1960)**, Lezvabanowt'yan patmowt'yown /History of Linguistics/, vol. 1, Yerevan, YSU Press.

7. **Jahukyan G. (1962)**, *Lezvabanowt'yan patmowt'yown /History of Linguistics/*, vol. 2, Yerevan, YSU Publishing House.

Сусанна Амирджанян

Л. Хачатрян, «Лингвистические традиции, новые и современные направления (От IV тысячелетия до н.э. до XXI в)

Заключение

Данный обзор посвящен оцениванию посмертно изданной монографии – учебного пособия доктора филологических наук, профессора Л. Хачатряна, под названием «Лингвистические традиции, новые и современные направления (От IV тысячелетия до н.э. до XXI в)».

Упомянутая выше монография имеет исключительную ценность, поскольку в ней автор всесторонне переосмыслил историю мировой лингвистической мысли: древние, современные и новейшие лингвистические направления, включая достижения армянской лингвистики с указанием периодов их формирования, авторов основных работ, методов и перспектив развития.

Монография очень современная, ценится за то, что впервые в истории армянской лингвистики всесторонне представлены и проанализированы основные вопросы коммуникативной, вычислительной, текстовой, корпусной лингвистики, а также новейшие междисциплинарные направления в лингвистике: этнолингвистика, эколингвистика, лингвистическая статистика, лингвистическая футурология и лингвистическая география.

Вопросы поднятые в монографии-учебнике, интерпретируются в сочинении современных достижений лингвистики и новых подходов, что обусловлено широким кругом научных исследований профессора Л. Хачатряна и проведенными им арменологическими и лингвистическими исследованиями.

Это монография – руководство профессора Л. Хачатряна – долгожданное и ценное исследование, предназначенное не только для студентов гуманитарных факультетов, но и для широкого круга лиц, занимающихся вопросами истории арменоведения и лингвистики.

Susanna Amirjanyan

L. Khachatryan, “Linguistic Traditions, New and Modern Directions” (from the IV Millenium Bc to the XXI c.)

Conclusion

The review is dedicated to the monograph and educational manual “Linguistic Traditions” (from the IV Millenium Bc to the XXI c.).

The above-mentioned monograph has exceptional value, as the author has comprehensively covered the history of world linguistic thought-ancient, modern and newest linguistic trends, including the achievements of Armenian linguistics in their formative periods, with authors, main works problems, methods and development prospects.

The monograph is valued for the contemporary fact, that for the first time in the history of Armenian linguistics.

The main issues of communicative, computational, textual, corpus linguistics and the latest linguistic interdisciplinary directions – ethnolinguistics, linguistic statistics, ecolinguistics, linguistic futurology and linguistic geography- are presented and commented on.

The issues raised in the monograph-text book are interested by combining modern achievements in linguistics with innovative approaches, which are conditional by the wide scope of Professor L. Khachatryan’s scientific research and a linguistic studies.

This monograph is a long-awaited and valuable study, intended not only for students of humanities faculties, but also for a wide range of info involved in the history of Armenology and linguistics.

Սուսաննա Ամիրջանյան - Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի դոցենտ, բան. գիտ. թեկնածու: Գիտական հետաքրքրությունները՝ ընդհանուր և հայ լեզվաբանություն, հայոց լեզու, պատմություն, մանկավարժություն, դիցաբանություն: Ս. Ամիրջանյանը 60 գիտական հոդվածների և երկու ուսումնամեթոդական ձեռնարկների հեղինակ է:

amirjanyan-susanna@mail.ru

Сусанна Амирджанян - Кандидат филологических наук, доцент. С 1990г. на сегодняшний день – ассистент-преподаватель, с 2003г. доцент кафедры армянского языка и методики его преподавания АГПУ им. Х. Абовяна. Круг научных интересов: Общее и армянское языкознание, армянский язык, история, педагогика, мифология. Автор около 60 научных статей и 2 учебнометодических пособий. amirjanyan-susanna@mail.ru

Susanna Amirjanyan - Associate professor of the Armenian language and its teaching Methodology, ASPU afters Kh. Abovyan. Scope of Academic Interests: General and Armenian linguistics, Armenian Language, History, Pedagogy, Mythology. S. Amirjanyan auter of more 60 sceintific articles and 2 educational methodological books. amirjanyan-susanna@mail.ru

Խմբագրություն է ուղարկվել 25.12.2025թ.

Հրատարակման է ներկայացվել 31.03.2026թ.